

ELS 'MINORKEENS' DE GIBRALTAR

MARTÍ CRESPO I SALA

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

Primera edició, juliol de 2018
© Martí Crespo i Sala, 2018
La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
i de l'Institut Menorquí d'Estudis
ISBN: 978-84-9883-999-9
Dipòsit legal: B. 16.300-2018
Imprès a Limpergraf, S.L.– Mogoda, 29-31
08210 Barberà del Vallès

Disseny de la col·lecció: Jordi Avià i Blanca Hernández

Foto de portada: Gabrielle Garcia

Introducció

El 21 de maig de 2007, a mig matí, una desena d'estudiants i oients s'asseien a l'aula 108 de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, al centre de la ciutat. No tenien classe, ni optativa ni obligatòria, sinó que eren allà per escoltar la conferència «L'estat actual de la cultura menorquina a la Florida», pronunciada pel seu màxim estudiós i expert, Philip D. Rasico. A la introducció, el professor de la Vanderbilt University (Nashville, EUA) va confessar com s'havia interessat per la trista sort d'un miler de menorquins, en ple segle XVIII, a la llunyana Florida nord-americana: a través d'un llibre tan petit com esplèndid del filòleg Joan Coromines, *El que s'ha de saber de la llengua catalana*.¹ Malgrat que en tan sols un centenar de pàgines el gran romanista català va ser capaç de concentrar els aspectes bàsics de la història d'una llengua mil·lenària, l'esforç de concisió no li va impedir de dedicar-hi dos llargs paràgrafs a la fascinant i terrible aventura dels menorquins floridencs. Va ser llegint aquells fragments, doncs, que Rasico va decidir fa algunes dècades d'estirar el fil de l'expedició noliejada pel metge escocès Andrew Turnbull el 1768. I el fruit n'han estat un parell de llibres i uns quants articles.²

Al mateix punt de partida pot recórrer l'autor d'aquest estudi

1. Joan COROMINES (1954): *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Palma: Editorial Moll.

2. Sobre la recerca de l'autor al voltant dels menorquins de la Florida, vegeu: Philip D. RASICO (1987): *Els menorquins de la Florida: història, llengua i cultura*. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. / Philip D. RASICO (1998): *El llibre d'or dels menorquins de la Florida*. Ciutadella: Institut Menorquí d'Estudis i Universitat de les Illes Balears.

per argumentar el seu interès pels menorquins que els segles XVIII i XIX van mirar de cercar una vida millor en un altre espai geogràfic allunyat de l'illa: Gibraltar. Coromines, és cert, no va dedicar cap ratlla als nombrosos illencs que es van establir en aquest minúscul penyal aïllat per terra i mar, però sí que va constatar a les pàgines d'*El que s'ha de saber de la llengua catalana* l'entestament dels menorquins a deixar enrere casa seva a la recerca d'oportunitats laborals. Alguns es van embarcar en la compacta (i tràgica) empresa floridenca i molts altres van emigrar en massa cap a la costa de l'Algèria francesa,³ a mitjan segle XIX. Però també n'hi va haver uns quants que, en onades successives, van fer cap a una altra destinació comparativament molt menys analitzada i amb buits d'estudi significatius.

Efectivament, la migrada bibliografia disponible demostra el poc cas que ha obtingut el component menorquí en relació amb Gibraltar, tant en la historiografia local com en la illenca. Així com es troben prou documentats els passos dels milers de genovesos,⁴ jueus⁵ i maltesos⁶ que s'hi han establert al llarg dels últims tres segles, amb llibres monogràfics i exhaustius sobre

3. Marta MARFANY (2002): *Els menorquins d'Algèria*. Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. / Guy TUDURY (2003): *La prodigieuse histoire des Mahonnais en Algérie*. Nîmes: C. Lacour. / Jaume GOMILA; Josep SASTRE (1988): «L'emigració menorquina a Alger des del port de Ciutadella (1830-1850)». *Revista de Menorca*. Maó: Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó. / Jaume GOMILA (1989): «L'emigració menorquina a Algèria (1830-1850)». *Revista de Menorca*. Maó: Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó.

4. Són interessants els llibres i articles següents: Antonio TORCHIA; Fiorenzo Toso (2004): *Da Monaco a Gibilterra. Storia, lingua e cultura di villaggi e città-stato genovesi verso Occidente*. Gènova: Le Mani. / Fiorenzo Toso (2000): «L'onomastica d'origine ligure a Gibilterra». *Estudis Romànics*, núm. 22. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. / Tito BENADY (2000): «Genoese in Gibraltar». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 8. Gibraltar-Londres: Priory Publications, p. 85-107.

5. Tito BENADY (1979): «The Settlement of Jews in Gibraltar, 1704-1783». *The Jewish Historical Society of England*, vol. XXVI. Londres. / Isaac HASSAN [editor] (2005): «Special Edition. Gibraltar Exhibition at the Jewish Museum, London, 2004». *Gibraltar Heritage Journal*. Gibraltar: Gibraltar Heritage Trust.

6. David ARRIGO (2007): *Twin Rocks - The Malta/Gibraltar Connection*. Malta.

cadascuna de les comunitats, el trànsit d'anada i tornada dels menorquins al penyal durant el període en què tots dos territoris van passar a l'òrbita de Londres pel tractat d'Utrecht (1713) no ha generat, ni de bon tros, el mateix volum de literatura. I això que H. W. Howes, autor de l'estudi pioner sobre l'evolució demogràfica i identitària de Gibraltar des de l'ocupació britànica, *The Gibraltarian*,⁷ reconeixia ja el 1951 que l'aportació menorquina a la incipient societat *yanita*⁸ del XVIII, més qualitativa que no pas quantitativa, havia estat incomprensiblement oblidada: «Ben sovint no s'ha prestat prou atenció al notable element portuguès, i s'ha oblidat l'important element menorquí».⁹ Malgrat aquest explícit reconeixement, en les dècades posteriors al seu toc d'alerta el panorama no ha variat substancialment, i sols algunes incursions en forma d'articles del prolífic historiador local Tito Benady han adobat parcialment aquesta notable llacuna.

Exceptuant un encertadíssim text publicat al dominical del diari *Avui* del 20 de desembre de 1987,¹⁰ en què es condensen les empremtes dels emigrants menorquins que es van establir a la fortalesa britànica entre la segona meitat del segle XVIII i el primer terç del XIX, la vintena de pàgines de «Los menorquines en Gibraltar en el siglo XVIII»,¹¹ de Benady, ha estat fins ara l'arti-

7. H. W. HOWES (1951): *The Gibraltarian. The Origin and Evolution of the People of Gibraltar*. Gibraltar: Mediterranean Sun Publishing (3a edició, 1991).

8. *Yanito* o *llanito* és un dels termes identificatius de l'actual població gibraltarenca. L'origen d'aquest quasigentilici, encara en discussió, cal cercar-lo segons alguns autors en l'antropònim *Gianni* (Joan), un nom comú entre els genovesos que van emigrar a la plaça els segles XVIII i XIX. És curiosa la coincidència fonètica i etimològica amb *jan*, que a Menorca s'aplicava a la mateixa època especialment als soldats britànics, i que es fa provenir del nom anglès *John* (Joan).

9. H. W. HOWES (1951): *The Gibraltarian. The Origin and Evolution of the People of Gibraltar*. Gibraltar: Mediterranean Sun Publishing, p. 46.

10. Sense signar: «Gibraltar, terra catalana». *Avui és diumenge*, suplement núm. 87, del 20 de desembre de 1987, p. 10 i 11.

11. Tito BENADY (1992): «Los menorquines en Gibraltar en el siglo XVIII». *Revista de Menorca*. Maó: Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó, p. 205-226. Cal destacar que una part significativa de l'article és dedicada als jueus menorquins de l'època. Posteriorment va publicar-ne un altre article, complementari, en anglès: Tito BENADY (2015): «Minorca and Gibraltar in the Eighteenth Century». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 21. Gibraltar: Gibraltar Heritage Trust.

cle més complet sobre la seva presència a la ciutat. Un esment a banda mereix el llibre *The Rock under a Cloud*,¹² signat pel bisbe de Gibraltar del 1998 al 2010, Charles Caruana. Fruit d'un esforç de més de trenta anys per deixar constància de les vicissituds i el fil cronològic d'una de les diòcesis més diminutes, joves i peculiars de totes les que miren cap a Roma, els primers capítols de l'obra ofereixen llum sobre una de les aportacions menorquines més significatives al penyal: els vicaris. Tot i dependre formalment del Bisbat de Cadis, el cert és que al segle XVIII la parròquia gibraltarenca va veure constantment interrompuda o destorbada la comunicació amb el bisbe gadità, ja fos pel tancament físic de la frontera o, simplement, per ordre i voluntat del governador britànic de torn. Però, lluny d'impedir «l'ús lliure de la religió catòlica romana» a la nombrosa població practicant de la plaça (dret explicat a l'article X del tractat d'Utrecht), les autoritats van acceptar la presència de sacerdots catòlics esquivant, sempre que van poder, la jurisdicció de Cadis en matèria espiritual. La solució, imaginativa, va ser recórrer al clergat menorquí, format aleshores per súbdits britànics i, a ulls dels governadors gibraltarencs, menys perillosos i més dòcils que no els capellans andalusos nomenats «interessadament» pel bisbe. S'explica, així, que durant tot el segle dues terceres parts dels vicaris que van mantenir oberta la porta de l'església de Santa Maria la Coronada, al cor de la ciutat, van ser de procedència menorquina.¹³ I, més concretament, del Raval de Sant Felip, una població¹⁴ que compartia amb Gibraltar un grapat de concomitàncies més enllà d'haver crescut a l'ombra d'una fortalesa militar.¹⁵ Durant els anys

12. Charles CARUANA (1989): *The Rock under a Cloud*. Cambridge: Silent Books.

13. Del 1733 al 1792, amb poques interrupcions, els sacerdots menorquins Francesc Ignasi Ximenes, Antoni Fontcuberta, Joan Febrer i els germans Rafel i Francesc Messa es van mantenir al capdavant de la parròquia gibraltarenca.

14. Cristina ANDREU; FRANCESC ISBERT [coordinadors] (2006): *Sa Raval des Castell: la història d'un poble a través del material arqueològic*. Palma: Govern Balear i Consell Insular de Menorca. / Joan-Enric VILARDELL SANTACANA (2005): *La fundación de Georgetown, Menorca, 1771: Patrick Mackellar y el urbanismo militar británico*. Palma: Col·legi Oficial d'Arquitectes de Balears.

15. FRANCISCO FURNALS VILLALONGA (1996): *Castillo de San Felipe del puerto de Mahón. Siglos XVI-XVII-XVIII*. Maó: Museo Militar de Menorca.

de servei, tots ells sense excepció van haver de suportar (i fins i tot protagonitzar) dures disputes eclesiàstiques, estira-i-arronses polítics i escàndols de tota mena, com també penúries, setges llarguíssims i, en algun cas, bombardeigs incessants. Tots ells, alhora, van representar la punta de l'iceberg d'una comunitat ben implantada en la societat de Gibraltar i que ha pervingut, amb alts i baixos, fins als nostres dies. Una simple ullada a la guia telefònica de la ciutat n'és un bon testimoni, amb l'aparició de no pocs Abrines, Alsina, Andrew, Bacarisa (i Bocarisa), Bagu, Cabedo, Cardona, Carreras, Dalmedo, Fabre, Fiol, Gomila, Llam-bias, Llufrío, Mir, Orfila, Piris, Pons, Pou, Pratts, Seguí, Serra, Triay, Victory i Vinent enmig de llinatges originaris de molts altres racons de la Mediterrània i de les illes Britàniques.

És evident que la manca de més referències sobre els passos dels menorquins al penyal no es pot deslligar del complex conflicte gibraltarenc. Cal tenir en compte, així, que l'estudi de la població de Gibraltar en general no ha interessat fins a èpoques relativament recents, i ben sovint a remolc (o com a combustible) de la batalla entre Londres i Madrid per defensar la reivindicació de la sobirania d'aquest territori. Així com la bibliografia generada al voltant dels afers històrics, polítics, bèl·lics, geostratègics i diplomàtics de la fortalesa i colònia britànica ha estat i és abundantíssima, les primeres pàgines dedicades a la població civil que hi va desembarcar rere les tropes anglo-neerlandeses, l'agost del 1704, no es van publicar fins ben tard, a mitjan segle xx. Del 1951, tres anys abans de la polèmica visita de la reina Elisabet II a aquest territori britànic d'ultramar, és tot just el primer estudi amb cara i ulls de la qüestió, l'esmentat *The Gibraltarian* de Howes, on va intentar definir una identitat gibraltarenca més marcada segons ell per la mediterraneïtat que no pas per la simplista metàfora d'un «Londres enclavat al sud de la península Ibèrica». Amb xifres dels censos del segle xviii a la mà, l'autor va posar damunt la taula i va valoritzar per primera vegada l'origen genovès, sefardita i magribí, portuguès, anglès, escocès i irlandès, maltès, andalús i també menorquí dels actuals pobladors del penyal. La dictadura franquista no va trigar a combatre aquesta tesi, també en forma de llibre. Gumersindo Rico, a *La población de Gibraltar*,¹⁶ conside-

16. Gumersindo Rico (1967): *La población de Gibraltar (sus orígenes, naturaleza y sentido)*. Madrid: Editora Nacional.

rava el 1967 «els habitants de Gibraltar» (defugint per sistema el concepte de «gibaltarencs») simplement «una població d'al·luvió, artificial», mà d'obra barata per a la fortalesa, sense cap dret civil ni consciència comunitària. En definitiva, una barreja de persones servils que, a mitjan segle xx, no tenien cap capacitat ni dret de reivindicar l'autodeterminació d'un territori que el 1713 la monarquia hispànica s'havia vist obligada a cedir a la britànica «per sempre». Si Howes destacava el paper dels immigrants mediterranis que van veure en aquell port franc un indret per instal·lar-se i mirar de prosperar, Rico es va esforçar a emfasitzar la seva estricta supeditació a la guarnició, com a mers subordinats sense drets. Al rerefons de totes dues tesis hi havia l'eterna batalla per la colònia de Gibraltar, traslladada amb força des del 1950 al si de les joves Nacions Unides arran de l'aleshores incipient i imparabile procés descolonitzador a l'Àfrica, l'Amèrica Central, l'Àsia i el Pacífic.

Superat el foc d'encenalls de mitjan segle passat, la producció bibliogràfica referent a la qüestió que centra aquest estudi va tornar a davallar, i de fet no va reprendre fins ben entrada la dècada del 1990, gràcies als articles d'uns quants autors a les pàgines de la revista *Gibraltar Heritage Journal*,¹⁷ a més dels exhaustius estudis sobre epidemiologia gibraltarenca del segle xix del professor canadenc Lawrence A. Sawchuk,¹⁸ que inclouen llargues i interessants contextualitzacions de la societat *yanita* del 1704 al 1900. La commemoració, el 2004, dels tres-cents anys de l'ocupació britànica va marcar una nova florida d'obres al voltant de la identitat gibraltarenca, signades per Anja Kellermann,^{18a} Edward

17. A tall d'exemple: Thomas FINLAYSON (2002): «The Gibraltarian Since 1704». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 9. Gibraltar-Londres: Priory Publications, p. 23-41. / Tito BENADY (2000): «Spaniards in Gibraltar after the Treaty of Utrecht». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 7. Gibraltar-Londres: Priory Publications, p. 125-144.

18. Vegeu: Stacie D. A. BURKE; Lawrence A. SAWCHUK (1997): *Through the Looking Glass: An Anthropological Reflection on the Roots of the Gibraltarian People*. Gibraltar: Memoirs Gibcemed. / Lawrence A. SAWCHUK (2001): *Deadly Visitations in Dark Times. A Social History of Gibraltar*. Gibraltar: Gibraltar Government Heritage Publications. / Sam BENADY; Lawrence A. SAWCHUK (2003): *Diary of an Epidemic. Yellow Fever in Gibraltar, 1828*. Gibraltar: Gibraltar Government Heritage Publications.

18a. Anja KELLERMANN (2002): *A new New English. Language, Politics and Identity in Gibraltar*. Heidelberg, Books on Demand.

G. Archer,¹⁹ Stephen Constantine²⁰ i David Levey.²¹

A partir de l'anàlisi ordenada de tot aquest bagatge bibliogràfic i del buidatge de les principals fonts documentals que s'han conservat als arxius locals de Menorca, Gibraltar i també Cadis (unes fonts arxivístiques petites, però no modestes, a les quals aquest estudi també vol retre homenatge),²² *Els 'minorkeens' de Gibraltar* pretén aplegar i aportar elements per reivindicar el pes gens negligible que la comunitat menorquina arribada al penyal va exercir en els estadis formatius d'aquest especialíssim territori sota administració britànica.

19. Edward G. ARCHER (2006): *Gibraltar, identity and empire*. Londres-Nova York: Routledge.

20. Stephen CONSTANTINE (2009): *Community and identity. The Making of Modern Gibraltar since 1704*. Manchester-Nova York: Manchester University Press.

21. David LEVEY (2008): *Language Change and Variation in Gibraltar*. Amsterdam-Filadèlfia: John Benjamins Publishing Company.

22. Arxiu Diocesà de Cadis, Arxiu Diocesà de Ciutadella, Arxiu Diocesà de Gibraltar, Arxiu del Govern de Gibraltar i Arxiu Municipal de Maó.

Agraïments

Aquest estudi no s'hauria pogut dur a terme sense l'ajuda, l'interès i el suport rebuts al llarg dels anys de Josep Miquel Vidal Hernández i Josefina Salord Ripoll (Institut Menorquí d'Estudis), Marc Pallicer Benejam (Arxiu Diocesà de Menorca), Jennifer Ballantine Perera (Gibraltar Garrison Library), Claire Montado (Gibraltar Heritage Trust) i Dennis Beiso (Gibraltar National Archive), a més d'Eloisa Yome (Cathedral of St. Mary the Crowned) i Josep Massot i Muntaner (Publicacions de l'Abadia de Montserrat).

1704: De «fatal suceso» a «heroic victory»

El mes de juliol del 1704, a bord del vaixell *Royal Catherine* de l'almirall anglès George Rooke, ancorat a la rada de Tetuan, va tenir lloc una reunió transcendental en plena guerra de Successió al tron hispànic.²³ Cinc almiralls britànics i tres de neerlandesos (encapçalats per Paulus Van der Dussen), tots ells sota el comandament del príncep Jordi de Hessen-Darmstadt,²⁴ antic virrei del Principat de Catalunya i màxim representant del pretendent Carles d'Àustria, hi havien de prendre una decisió: quina era la ciutat costanera de la península Ibèrica més idònia per atacar amb una flota aliada formada per trenta-sis vaixells i dos mil homes; un miler d'anglesos, vuit-cents de neerlandesos i una mica més de tres-cents voluntaris austriacistes catalans.²⁵ Feia mesos que l'estol navegava per l'Atlàntic i la Mediterrània esperant l'ocasió d'ocupar algun nucli filipista en nom de Carles III, però fins aleshores tots els intents havien estat infructuosos

23. Cecilia BALDACHINO; Paul BAKER (2004): «The Naval Involvement in the Capture of Gibraltar in 1704». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 11. Gibraltar: Priory Publications, p. 59-102.

24. Denis KING (2004): «Prince George of Hessen. A Hero Cast in the 'Old Mould'». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 11. Gibraltar: Priory Publications, p. 39-57.

25. Les xifres, segons els historiadors, varien de dos-cents cinquanta a quatre-cents. Narcís Feliu de la Peña, a *Anales de Cataluña* (1709), va esmentar alguns dels membres dels dos cossos de catalans (la Bateria Catalana i la Companyia Catalana) sota les ordres del darrer lloctinent de la casa d'Àustria a Catalunya, el príncep Jordi de Hessen-Darmstadt. Vegeu: Martí CRESPO (2013): «Quan a Gibraltar es parlava català». *L'Avenç*, núm. 393. Barcelona.

(com el de Barcelona el maig del mateix 1704). Al consell de guerra es va sospesar tornar a assaltar Cadis, idea finalment descartada davant d'un objectiu molt més a l'abast militarment i, fins i tot, més rendible estratègicament:²⁶ Gibraltar, amb quatre mil habitants i escassament defensat, representava un punt feble al flanc sud del territori controlat per Felip d'Anjou. Els anglesos, necessitats imperiosament d'una plaça forta a la Mediterrània per poder reparar i proveir la flota o arrecerar-la a l'hivern, feia dècades que manejava plans per conquerir el penyal.²⁷ I l'estiu del 1704, participant en una flota aliada amb la causa austriacista, se'ls va presentar la gran oportunitat. Els oficials reunits al *Royal Catherine*, doncs, van optar per atacar Gibraltar de manera imminent i per sorpresa.²⁸ L'1 d'agost, l'esquadra va assetjar per mar i terra una ciutat que, segons la descripció del tinent coronel Thomas James a *History of the Herculean Straits* (1771), constava aleshores d'unes mil dues-centes cases, església parroquial, tres monestirs, un convent, dos hospitals i unes quantes capelles. La defensa, formada per tan sols tres-cents cinquanta homes armats a l'interior de les muralles, no va poder aguantar l'investida, i el 4 d'agost el comandant de la plaça, Diego de Salinas,²⁹ va acceptar la capitulació proposada per Jordi de Hessen-Darmstadt.³⁰ La rendició no comportava l'expulsió de la població civil, però la pràctica totalitat dels gibraltarencs van decidir sortir-ne per

26. Per al pretendent germànic al tron espanyol, ocupar la plaça significava disposar d'una possible via d'entrada i invasió d'Andalusia, en ruta cap a Madrid.

27. Sam BENADY (2004): «Contacts between England and Gibraltar before 1704». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 11. Gibraltar-Londres: Priory Publications, p. 3-11.

28. José Antonio CALDERÓN BENJUMEA; José Antonio CALDERÓN QUIJANO (1992): «Gibraltar en el siglo XVIII». *Almoraima*, núm. 7. Algesires: Instituto de Estudios Campogibraltareños, p. 49.

29. El governador filipista de la plaça era un veterà de les guerres de Flandes i Catalunya: de fet, havia coincidit al mateix bàndol amb el príncep Jordi el 1697, durant el setge francès de Barcelona. Vegeu: José María LÁZARO BRUÑA (2009): «Brevísima biografía de Don Diego Gómez de Salinas». *Almoraima*, núm. 38. Algesires: Instituto de Estudios Campogibraltareños.

30. Jordi de Hessen-Darmstadt va ser governador de la plaça, en nom de Carles d'Àustria, un breu període de temps. Alguns autors, erròniament, afirmaven que també ho va ser la seva mà dreta en l'expedició militar, el general maulet Joan Baptista Basset i Ramos.

la mala fama d'abusos i de brutalitats que arrossegava la tropa anglesa des de l'intent d'assalt de Cadis, sols dos anys abans. Entre tres mil persones i cinc mil, depenent dels autors, van deixar enrere cases i béns per cercar una nova vida a pocs quilòmetres del penyal, al voltant de l'ermita de San Roque.³¹ Es dona per fet que sols van acceptar quedar-s'hi una vuitantena d'habitants, incapaçs d'aguantar el rigor de l'exili o, simplement, perquè eren partidaris de l'arxiduc.³² El rector de la parròquia, Juan Romero de Figueroa, i el seu assistent van ser les úniques forces vives de la ciutat que van decidir no deixar l'indret, entestats a preservar l'església parroquial i els seus tresors de possibles profanacions de la soldadesca protestant.³³

La prioritat dels comandaments aliats per poder assegurar la plaça acabada de capturar passava, inevitablement, per reforçar-ne les defenses i establir un canal d'entrada d'aliments i aigua frescos. Però sense el coixí de la població civil, fugida en massa, totes dues tasques resultaven complicades. S'imposava amb urgència omplir el buit deixat pels antics habitants de la ciutat. Per a la mà d'obra, indispensable per reparar les fortificacions, es va recórrer principalment a genovesos, un poble que des de l'edat mitjana s'havia expandit i establert per tota la Mediterrània, de ponent a llevant. A Andalusia, i especialment a la costa gaditana, la comunitat genovesa hi era ben present des del segle XIV³⁴ i, de

31. A l'entrada de l'actual San Roque, pocs quilòmetres al nord de la frontera, nombrosos rètols recorden el lema municipal: «*La ciudad donde reside la de Gibraltar.*»

32. Com els frares franciscans. Vegeu: Tito BENADY (2007): «Trade and Contraband in Gibraltar in the Eighteenth and Nineteenth Centuries». *Anglo-Saxons in the Mediterranean. Commerce, Politics and Ideas (XVII-XX Centuries)*. Malta: Malta University Press, p. 63.

33. Si bé van salvar l'església de Santa Maria la Coronada, no van poder evitar la decapitació de la veneradíssima imatge de Nostra Senyora d'Europa, a mans de soldats britànics.

34. Emilio MARTÍN GUTIÉRREZ (2006): *Nuevos datos sobre la población y los genoveses en la ciudad de Cádiz. Una relectura del padrón de vecinos de 1467*. Cadis: Universitat de Cadis, p. 187-223. / Hipólito SANCHO DE SOPRANIS (1948): «Los genoveses en la región gaditano-xericiense de 1460 a 1800». *Hispania*, vol. VIII. Madrid: CSIC, p. 353-402. / David IGUAL LUIS; Germán NAVARRO ESPINACH (1997): «Los genoveses en España en el tránsito del siglo XV al XVI». *Historia, instituciones, documentos*, núm. 24. Sevilla: Universitat de Sevilla, p. 261-332.

fet, consta que abans del 1704 ja n'hi havia algunes famílies al penyal.³⁵ La pobresa endèmica de certes regions de la Ligúria i episodis periòdics de superpoblació explicarien algunes onades d'emigració genovesa, que en el cas de Gibraltar també responen a raons específiques. D'una banda, és documentat que pescadors genovesos (com també catalans³⁶ i valencians³⁷) hi passaven cada any una temporada per pescar l'anxova i la tonyina.³⁸ I, d'una altra, Charles Caruana defensa la tesi que alguns genovesos (com Francisco Francia) eren propietaris de la flota auxiliar que acompanyava i assistia en tot moment l'esquadra de l'almirall George Rooke per la Mediterrània. No és estrany, doncs, que just després de la conquesta austriacista de Gibraltar la comunitat d'origen lligur constituís el gros de nous pobladors, amb pes específic en

35. En la documentació i les llistes que han pervingut d'habitants d'aquells dies, consten com a mínim tres genovesos: Gianbattista Gassa, Giovanni Noble i Gianbattista Sturla, residents a Gibraltar abans del 1704. Vegeu: Tito BENADY (2001): «Las querellas de los vecinos de Gibraltar presentadas a los inspectores del ejército británico en 1712». *Almoraima*, núm. 25. Algesires: Instituto de Estudios Campogibaltareños, p. 205. De fet, el Sereníssim Govern de Gènova ja va nomenar el 1707 un cònsol a Gibraltar, el mercader Gerónimo Role. Vegeu: Tito BENADY (2004): «The Civilian Population in 1704». *Gibraltar Heritage Journal*, núm. 11. Gibraltar-Londres: Priory Publications, p. 124.

36. Gaspar J. CUESTA (2001): «Toponimia bilingüe de Gibraltar: acercamiento a un problema histórico y sociolingüístico». *Almoraima*, núm. 25. Algesires: Instituto de Estudios Campogibaltareños, p. 442. / Antonio MARTÍNEZ GONZÁLEZ (1998): «Catalanismos en la ictionimia andaluza». *Actas del IV Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*, vol. 2. La Rioja, 1-5 d'abril de 1997, p. 749-764.

37. Andrés SARRIÀ MUÑOZ (1990): «Las almadrabas en el área del estrecho de Gibraltar». *Almoraima*, núm. 3. Algesires: Instituto de Estudios Campogibaltareños, p. 41-46.

38. A la secció de Gibraltar de l'Arxiu Diocesà de Cadis apareixen alguns habitants de Gibraltar del segle XVII provinents dels Països Catalans, a més de portuguesos i genovesos: els mallorquins Pedro López, Andrés de Mora, Pedro de la Aldea, Eloi Mathias de Acosta i Juan Martín; els valencians Gregorio Martín, Esteban de Ortigues i Juan de Villadres, i els catalans Jaime Techonera, Bartolomé de Castro, Joseph Prats y Fontanet, Pedro Barillas, María de los Ángeles, Tomás Esteban i Tomás de Figueroa. Vegeu, també: Miguel Ángel LADERO QUESADA (1993): «Las almadrabas de Andalucía (siglos XIII-XVI)». *Boletín de la Real Academia de la Historia*, CXC, cuaderno III. Madrid: Real Academia de la Historia, p. 345-354.

Índex

Introducció	7
1704. De «fatal suceso» a «heroic victory»	17
El governador pont	29
Capellans menorquins	39
«Embolics de sotanes»	47
Mariners i corsaris	57
Gibraltar i Sant Felip, realitats paral·leles	67
Els Messa: del Raval al penyal	79
El Gran Setge	95
Port mediterrani	105
Empori d'epidèmies	121
Nou segle, fi de cicle	135
Apèndixs	149
Bibliografia	185

Per a Gibraltar, el 4 d'agost de 1704 no sols va marcar un procés de canvi de sobirania, sinó també un profund capgirament demogràfic. Arran de l'ocupació del penyal a mans de forces angloneerlandeses partidàries de l'arxiduc Carles d'Àustria en la guerra de Successió, els seus habitants van fugir en massa de la ciutat. El buit deixat va ser suplert, al llarg dels segles XVIII i XIX, per gent arribada de molts racons: de la metròpoli britànica a la veïna Andalusia, passant per genovesos, jueus sefardites de l'altra banda de l'estret, portuguesos, maltesos i també menorquins. Amb el tractat d'Utrecht del 1713, tant Gibraltar com Menorca van passar a l'òrbita de Londres, i això va propiciar un intens contacte militar, comercial i poblacional entre les dues places mediterrànies fins que l'illa va tornar a la sobirania espanyola, el 1802. Molts menorquins, especialment de la zona del port de Maó, van fer cap a Gibraltar i van contribuir a desenvolupar l'actual societat *yanita*. Una aportació que aquest estudi, partint de la recerca i el buidatge aprofundit d'arxius locals i de la bibliografia existent, vol ajudar a fer conèixer i, sobretot, a reconèixer.

ISBN 978-84-9883-999-9

1 6 5 0 4

9 788498 839999

504

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR